

Ž. K a r l s o n s . M a t r . 1384 .

P i r m i e z e m n i e k u

a i z s a r d z ī b a s m ē g i n ā j u m i

k r i e v u l a i k ā V i d z e m ē .

V i d z e m e s z e m n i e k s

XVIII g. simteņu pirmajā pusē.

Krievu varas pirmās
gadu desmitis.

Tanī pašā laikā, kad Prūsijā, Austrijā (Čechijā), Danijā valdības jau sākušas interesēties par zemniekiem un ķeŗas pie pirmiem zemnieku aizsardzības mēģinājumiem, Vidzemē sākas vistumšākais periods. No valsts, kur dzimtbūšanu gandrīz vairs nepazīst, vai arī kas pūlas to ierobežot, piedot tai humanākas formas - zeme saistās ar valsti, kur dzimtbūšana vēl pat nav beigusi ieviesties (kā redzējam tiesības zemn. sodīt par likumu kļūst tikai 1713.g.), tā tad īsti pilnasinīga dzimtbūšana augšanas stadijā. Tādēļ pilnīgi jāpiekrīt prof. R. Viperas domām, ka ziemeļu kaŗš nav vienkārša Zviedrijas un Krievijas sadursme, bet arī politiska un sociāla cīņa, kuŗā "muižniecība uzvar absolūto monarchiju, kuŗa tiesas uz zemnieku aizsardzību." 1) Tādēļ arī visa muižniecība in corpore

1) Vipers, R. prof. No XV līdz XVIII. g. simtenim "Latvieši I. Rīgā, 1930. 155. l. p.

Zviedriju 1710.gadā nodeva¹⁾, tāpat kā savā laikā Poliju. "Lojālā" muižniecība netaisa revolūcijas, kas būtu savienotas ar risku, bet atkrīt no valsts, kad tas viegli iespējams bez riska, kad visi apstākļi jau ilgi klusībā sagatavoti. Šo nenoliedzamo īpašību saskatījis arī J.Samarins²⁾. Vēl vairāk: muižnieki bija tik uzmanīgi un bailīgi, ka nodrošinājās uz abām pusēm, jo ne par velti daudzi viņu kārta brāļi cīnījās arī zviedru armijā. Tā piem. viens Patkuls organizē pret Zviedriju koalīciju - otrs kā zviedru virsnieks aizsargā Rēveli.

Kādēļ muižniecība bija pieslējusies Krievijai, rāda jau kapitulācijas akts, kur muižniecības sociālas prasības izbīdītas ļoti redzamā vietā. Moments ļoti izdevīgs, jo krievu cars aiz priekiem par Baltijas jūras ostu iegūšanu, sola visu, ko no viņa prasa. Un 1710.g.29.jūnijā muižniecība lūdz ne tikai visu savu tiesību, privileģiju, imunitātu, paradumu u.t.t. apstiprināšanu, bet paskaidro, ka ar to viņa saprot Sigismunda Augusta privilēģijas atjaunošanu. Krievu caram nav liela interese par kādu tur vecu dokumentu, kuŗu nebija atzinušas ne poļu ne zviedru val-

1) Vidars, R. prof. "No XV līdz XVIII.g. simtenim". Latvieši I.

2) Samarin, Ju. "Okraiņio Rossiji". Serija I. Vīpusk I.
Berlin, 1869.

dībās¹⁾. Pie tam vēl jautājums, cik nopietni Pēteris I grib savus solījumus turēt. Kapitulācijas akts radies kara laikā un nav taču iespējams izpildīt pretējus solījumus – bet tādi nenoliedzami ir starp muižniecības un Rīgas pilsētas padošanās aktiem. Atceroties vēl to, ka Pēteris I neizved arī solīto redukcijas atcelšanu, kaut gan faktiski atļauj muižniekiem rīkoties ar muižām kā ar alodiem, gribot negribot uz mācās jautājums, vai kapitulācijas akts, tādā veidā pieņemts, nebija kara viltība no cara puses, kas nebūs izlaidis no acīm zemes ciešākus saistīšanas nolūkus ar Krieviju. Durvis šī dokumenta apiešanai, kurū t. i. dokumentu muižnieki, Ništates mieru slēdzot, pūlējās padarīt par starptautisku, tā kā tā palika vaļā, izmantojot pilnīgi likumīgus līdzekļus. Pēteris I apstiprināja privileģijas ar piezīmi: ciktāl tās saskan ar laikmetu un krievu valsts li-

1) Samarin, Ju. "Okraini Ross." Serija I. Vipusk I. Berlin, 1869.

1710. g. 30. Cars apstiprina muižn. priv. ciktālu tās pielietojamas pie tagadējās valdībās un tagadējos laikos." (Eliko Onije Prininešnem Praviķelstve ņ vremenah vozmožno upotrebiķi"). Akta beigās noteikti: "Odnako že Ugerživajem mī priseņ nam i gosudarstv naših visočestvu i pravu." Tā tad par S. Aug. priv. apstipr. nevar būt runas (42. l. p. Agh). (S. Schirren "Die Kapitulationen der liv. Ritter - und Landschaft" Derpat, 1865.).

kumiem¹⁾). " Un katru privileģiju taču Krievijas valdnieki varēja pasludināt par nesaskanošu ar "laiku" un pārējiem valsts likumiem. Tādēļ arī Adolfs Agthe^t atrod, ka Pēteris I nebūt neesot domājis visus muižnieku lūgumus ievērot²⁾ un polemizē ar S.H. fon Bruiningku un A. fon Tranzēi (Transehe). Tie domā, ka muižniekiem vajadzējis izteikt t i k a i lūgumu, lai ar vienu spalvas vilcienu iznīcinātu visu, ko zemnieki ieguvuši zviedru laikā. Bet viņi to neesot darījuši. Jo nebūt neesot centušies padarīt zemniekus par vergiem, kā to apgalvojot Lēnings³⁾. Pie tam Bruiningks atsaucas uz dokumentiem, kuŗi itkā pierādot viņa domu pareizību. Īsto muižniecības seju Bruiningks vai nu nav gribējis vai arī nav spējis saskatīt. Pietiek atcerēties dažādās muižnieku sūdzības, ar kuŗām tie apsēž kārtības tiesnešus, lai iegūtu pavisam citādu ainu. Vēl vairāk tādēļ, ka krievu vara iekšējās lietās neiejaucas, bet apmierinās ar nodokļu uzlikšanu, dzimtbūšana atjaunojas vēl bargākā formā nekā pirms redukcijas⁴⁾. Zemniecība juridiski atsviesta pie stāvokļa, kāds bija pēc 1671.g. "Landesordnungen". Bet fak-

1) Samarin, J. "Okraini Rossiji". Serija I. Vipusk I. 50. l. p.

2) Agthe, A., Dr. "Ursprung u. Lage d. Landarbeiter i. Livl." 42. l. p.

3) Bruiningk, H. Baron "Apologetische Bemerkungen" Balt. Mon. 1880.

4) Vipers, R. prof. "No XV līdz XVIII. g. simtenim" Latvieši. I. Rīgā, 1930. 135. l. p.

tiski nogrimusi daudz zemāk, jo no zveidriem radītās uzraudzības iestādes vai nu izzudušas vai zaudējušas savu autoritāti. Arī muižnieki no kara cietuši. Tādēļ noticis, ka uz zemniekiem gulstošās nastas tikušas pārmērīgi palielinātas¹⁾" - saka J. Ekardts (J. Eckardt). Vajadzēja taču bez parastā kārtējā darba, kāds tas būtu normālos laikos, atjaunot kara postījumus. Mājas bija nodedzinātas, lauki palikuši atmatā. Darba roku turpretim bija palicis maz: daudz iedzīvotāju paņēmis karš un ar viņu saistītais bads un sergas. Ļoti daudz zemnieku aizbēdzis, gan uz Krieviju, Kurzemi un uz citurieni. Tie negrib atgriezties. Turpretim muižniecība, panākusi visu citu, grib atdabūt arī visus aizbēgušos zemniekus. Te ļoti pamācoši ir 13 punktu veidā sakārtotie muižnieku jautājumi, ar kuriem mūs iepazīstina policijas priekšnieks Hastfers²⁾. Pietiek iepazīties ar dažiem no tiem, lai gūtu iespaidu par muižniecības "humanismu" un "cēliem uzskatiem", kādus tai grib piedzejot barons Bruiningks.

Vispirms muižnieki jautā, vai viņiem ir tiesības dabūt atpakaļ dzimtcilvēkus, kurus tie paši atlaiduši, vai pat padzinuši bada gados, priekš 15 - 18 gadiem, nespē-

1) J. Eckardt "Die Balt. Provinzen Russlands". Leipzig, 1868. 142. l. p.
2) Vipers, R. prof. "No XV līdz XVIII. g. simt." Latvieši. I. Rīga, 1930.

dami tos uzturēt, un kuŗi paŗi atraduŗi darbu un maizi sveŗā zemē? Vispirms jau jābrīnās par paŗu jautājumu un otrkārt par viņa cinisko veidu. Tādas tiesības taŗu nebija pat romieŗu vergu īpaŗniekam; jo līdzīgos apstākļos, kad kungs atteicas savu vergu apgādāt, tas ieguva brīvību. Kāds cits jautājums prasa, vai muiŗniekiem ir tiesība atdabūt tos bēgļus, kuŗi bada gados aizgājuŗi, kā mazi bērni un sveŗumā izbaŗoti un uzaudzīnāti? Vēl cits: vai viņiem ir tiesības dabūt atpakaļ tos cilvēkus, kuŗi bijuŗi savervēti kara dienestā un pēc tam izpirkuŗies no kaŗeivju kārtas? Pilnīgi piekrītot tam, ka katram laikam ir savi vērtējumi, tomēr ŗie pāris jautājumu nostāda Vidzemes muiŗniecību ļoti atbaidoŗā apgaismojumā, kā arī barons H. Bruiningks necenstos to noliegt. Pilnīgi pareizi XVIII. g. s. sākumā muiŗniekus raksturo J. Ekardts un H. Dīderichs, kuŗiem taŗu nemaz nevar pārnest aristokratijai naidīgu tendenci. Un viņi atrod, ka tie esot bijuŗi meŗonīgi un truli ļaudis, kas savas ķārtas intereses skaitījuŗi par visas zemes interesēm.¹⁾ No dzimtkunga muiŗnieks pārverŗas par vergu īpaŗnieku, kādi uzskati bez minētiem pieprasījumiem izpauŗas nopietnā oficiālā dokumentā - landrāta Rozena dēklaracijā.

1) Eckardt, J. Die Balt. Prov. Russlands" 143. l. p.
Diederichs, H. G. Merkel als Bekämpfer d. Leibeg. u. seine Vorgänger" Balt. Monatschr. 1870. 40 l. p.

Laika garu labi raksturo arī, muižnieku inspirētā¹⁾, ģenerālgubernatora Goļicina 1719.g.28.februārī izdotā „patente”. Par zemnieku bēgšanu un bēgļu slēpšanu paredzēti šausmīgi sodi, piem.: ausu un deguna nogriešana, zīmju iededzināšana u.c. Bruiningks turpretīm muižniecības līdzdalību šīs „patentes” (Br.saka „Gesetz”) izdošanā noliedz²⁾. To izlaidis ģenerālgubernators „proprio motu”. Muižniecība turpretīm esot lūgusi paturēt agrāko stāvokli, kur par bēgšanu paredzētas t i k a i rīkstes un (sabiedriskie) spaidu darbi (Öffentliche Arbeit). Barbariskais Goļicina rīkojums laikam neesot dzīvē izvests. Bet ko lai dara, ka Bruiningka partejība ir tik liela, ka viņam grūti saskatīt tādas lietas, kas varētu mest uz Vidzemes muižniecību kaut kādu ēnu, vai arī tās ir „nenozīmīgas” laikam nav izvestas” (Goļic.rīkoj.Rozena deklar.)
Zemniekam pat vietumis aizliedz pārdot savus ražojumus tieši pilēstā. Jo arī te kungs grūb izsist sev peļņu. Liels juridisks ieguvums muižniecībai ir Rīgas pilsētas vecvecās tiesības „praescriptio biennalis” iznīcināšana – Pilsēta nevarēja vairs paglābt nabaga dzimtcilvēkus, piešķirot tiem pilsoņu tiesības.

1) Vipers, R. prof. No XV līdz XVIII.g.s. Latvieši. I.

2) Bruiningk, H. Baron „Apolog. Bemerkungen”. Balt. Monatschr. 1880.

Pat Bruiningkam jāatzīst, ka zemnieku stāvoklis bijis bēdīgs¹⁾, bet tur esot vainojama krievu valdība, kas uzlikusi muižniekiem lielas nastas. Uz tāda pat viedokļa stāv arī Tobīns (Tobien). Īstais nodokļiem apliktais esot bijis muižnieks. No tā valsts piedzinusi zemnieku nodokļus. Vispār pēdējie esot bijuši tikai mēraukla kādu muižniekā-āplikšanai ar nodokļiem²⁾. Kādam nolūkam nopietnam vēstur-
niekam jālieto tāda tukša sofistika - nav saprotams, jo pats Tobīns (arī Bruiningks) taču beidzot atzīstas, ka vi-
su smagumu nesis zemnieks. Valdība prasījusi pienākumu pil-
dīšanu pēc zemnieku skaita un radījusi mākslīgu arkla jē-
dzienu - 16 darbu spējīgus vīriešus un sievietes skaita
par arklu. (1713. g. generālgubern. rīkoj.). No šāda arkla
valdība prasījusi $4\frac{4}{5}$ pūrus rudzu, tikpat daudz miežu,
 $2\frac{2}{3}$ pūru auzu, 120 podu siena vai naudā pavisam 6 dālde-
ri 36 grašus tā saucamā „stacijas” (Station) jeb kara spē-
ka uzturēšanai nodokļa. Arī no tā saucamā „jātnieku die-
nesta” (Rossdienst) ievesta atpirkšanās nauda 4 dāldeři
no arkla. Jātnieku uzturēšana „Reuterverpflegung” sastāda
3 dāld. $50\frac{2}{3}$ grašu.

-
- 1) Bruiningk, H. Baron „Apol. Bemerk.” Balt. Monatschr., 1880.
258. l. p.
2) Tobien, Alex. Die Agrergesetzgebung Livlands im XIX
Jahrh.” I. B! Berlin 1899. 73. l. p.

Beidzot vēl $56\frac{1}{4}$ grašu šķūtēm un apcietināša materiāliem "Schüss und Balkengelder." Tā tad kroņa nodevas no arkla sastāvēja 14 daļd. $52\frac{11}{12}$ grašu. Šādi nodokļi, izņemot "Reuherverpfliegung" pastāv veselus 70 gadus. Tiem vēl pievienojas baznīcas nodevas un klaušas, kas guļ uz zemes kā reālnasta (onus reale) un jānes arī neluterticīgiem, ja tie tura attiecīgo zemes gabalu.

Muižniecības aizrādījumi uz nastu pārmērību palikuši bez ievērības¹⁾. Tā muižniecības griba esot maz varējusi iespaidot XVIII.g.s.sākuma agrāro attīstību. Muižniecības iespaids bijis niecīgs sevišķi pirmajā gadu desmitī pēc zemes pievienošanas Krievijai²⁾. Muižas arī vēl neesot bijušas restitūētas. Zviedru vaku grāmatas, tāpat kā arkla vērtējums, atņemtas. Krievu valdība skatījās uz Vidzemes muižniekiem ļoti aizdomīgi³⁾. Piem. 1726.g. Menšikovs kavējis landtaga sasaukšanu; 1730. - 1740.g. neesot bijis nevienas landtaga sapulces. Un tikai tāpēc, ka muižniekiem nebijusi līdzī runāšana, sekas bijis zemnieku un viņu kungu materials posts⁴⁾. Lai sevi uzturētu muižnieks bijis spiests nogremdēt zemnieku nelaimē un nabadzībā. Šāds posta izskaidrojums gan būs stipri vienpu-

1) Bruiningk, H. Baron "Apologetische Bem." Balt. Mon. 1880. 258. l. p.

2) Ibdm. 257. l. p.

3) Eckardt, J. "Die Balt. Prov. Russlands". Leipzig, 1868.

4) Tobien, A. "Die Agrargesetzg. Livlands". XIX Jahrh. "I. B. Berlin, 1899. 100. l. p.

sīgs, ja pat bruņniecības sekretāram Aleksandram Tobīnam jāatzīstas¹⁾, ka muižniekiem bijusi dota liela patvaļa un esot tīri cilvēcīgi, ka viņa to izmantojuši un spieduši zemniekus bez žēlastības.

Tāpat arī Budenbroks (Buddenbrock) konstatē, ka zemnieku nastas pieaugušas bezgalīgi, muižnieku policijas vara vara atkal izpletusies par civiltiesāšanas tiesībām. Sūdzības par patvarībām izzūd šādu sūdzību neauglīguma dēļ.²⁾ Budenbroks atzīst, ka zemnieki nogrimuši verdzībā, bet vaino par to krievu valdību, kas bijusi bezdarbīga un izturējusies pret muižniekiem pārāk saudzīgi³⁾, jeb kā J. Samarins saka tā, itkā viņa būtu Baltiju atkaņojusi no ladrātiem un burgomistriem, bet ne no zviedriem⁴⁾.

Lieku interesi par Vidzemes zemniekiem Krievija neparādā, bet tomēr aplams arī apgalvojums, ka viņa brenzējusi visus labos muižnieku nolūkus (Bruiningks). Runājot, ka arī valdība sacentusies ar muižniekiem zemnieku izmantošanā, bez parastām nodevām un kroņa klausām muižniecības apologeti pieved ārkārtīgus gadījumus, kā piem. 1758. g. lielās šķūtis, vedot cauri kara spēku, kad viens pats Cēsu apriņķis zaudējis 183 cilvēkus un 1131 zirgu. Bet pastāvīgi

1) Tobien, A. "Die Arergestz. Livl. im XIX. Jahrh." I. B. 258. 1. p.

2) Storch, Heinr. "Russland unter Alexander d. Ersten" IV. B. 144 - 145

3) Ibdm. 138. 1. p.

4) Samarin, J. "Okraini Rossiji." Serija I. Vipusk I. Berlin 1869. 166. 1. p.

taču nebija karš un kara šķūtis, kamēr muižniecības nastas spieda vienmēr un arvienu vairāk. Tā kā taisni brīnums, ka latvju zemnieks netika iznīcināts, ka tas noticis tanīs Eiropas zemēs, kur dzimtbūšanai, pareizāki verdzībai, bija tikpat barga forma¹⁾.

Landrata

Rozena deklarācija.

Par īstu muižniecības zelta laikmetu var nosaukt Annas Ivanovnas laiku. Muižniecības uzskatus²⁾ ļoti labi mums rāda divi dokumenti: landrāta barona Rozena deklarācija un t.s. Budberga un Šradera likumprojekts. Spriežot pēc tiem, jāpiekrīt G. Poskam³⁾, ka Vidzemes dzimtbūšana bijusi viens no pašiem visrupjākiem dzimtbūšanas veidiem.

Pakavēsimies pie pirmā no nosauktiem dokumentiem. 1739. g. ienāk no Justicē kollēģijas pieprasījums paskaidrot, kādas juridiskas normas regulē muižnieku un zemnieku attiecības. Uz šo pieprasījumu prezidējošais lan-

1) Vipers, R. "No XV līdz XVIII. g. s." Latvieši. I. 139. l. p.

2) J. Eckardt "Die Balt. Prov. Russl." 144. l. p.

3) Poska, G. "Haraktjeristjika litjeraturnih mņienij ob osvoboždj. krestjan v Liflandjiji". Zurn. Ministr. Nar. Prosvies. 1904. oktjabr. 247. l. p.

drāts barons Rozens atbild pašiedomīgā, gandrīz rupjā to-
nī¹). Aplams jau pats pirmais Rozena apgalvojums, ka muiž-
nieki savu "dominium" par zemniekiem ieguvuši zemi iekārojot
rojot. Jau tūlīt zemnieki esot kļuvuši "homines proprii" -
pārkami, pārdodami, mantojami u. t. t. - ar vārdu sakot - ver-
gi romiešu tiesību nozīmē. (Kurās gan mūsu muižnieki, kā
redzējam, vēlētos pat vēl pārtrumpot). Šādu stāvokli
esot apstiprinājušas arī Sigismunda Augusta privilēģijas
un 1671. g. "Landes - Ordnungen" 2. §. (Von Ausantwortung
d. B.). Tāpat kā zemnieka persona, dzimtkungam piederot arī
visa zemnieka manta un "Šāda bruņniecībai pienācīga va-
ra par viņas dzimtzemnieku mantu un īpašumu nekad nav
ierobežota" ("Diese der Ritterschaft competierende Gewalt
über ihrer Erbbauern Hab und Gut ist derselben niemalen
eingeschränkt")²). Tomēr muižnieki paši no sevis, augšā
pievestās tiesības neizkaŗot, esot noteikuši noteiktas
klausas un nodevas, lai zemniekus uzmodinātu. Bet klausu
un nodevu lielums neesot vis noteikts no kādas, no muižnie-
kiem neatkarīgas varas, bet atkarājoties pilnīgi no dzimt-
kunga uzskatiem (Tas pats, ko G. Merķelis saka savos "Lat-
viešos" -), - viņš varot klausas pazemināt un paaugstināt

1) Vipers, R. prof. "No XV. līdz XVIII. g. s." Latvieši I. 157. l. p.
2) Samson von Himmelstiern, R. J. L. "Hist. Versuch über d. Auf-
heb. d. Leibergensch. i. d. Ostseeprov." Das Inland 1838.
45. l. p.

pēc savas patikas. Zviedru laiku revīzija esot izdarīta tikai ar nolūku noteikt valsts nastas(!). Muižniekiem piederot tiesība par zemnieku dzīvību un nāvi (ius vitae et necis). Bet no brīva prāta muižnieki esot no kriminālsodišanas atteikušies, paturot mājas pārmācīšanas tiesības, kuŗas nevarot nekā aprobežot: tā tad sodu lielums atkal atkarājoties no muižnieka uzskatiem. Tālāk Rozens cenšas noliegt pat zemnieku sūdzēšanās tiesības, atsaukdamies uz "Landes - Ordnungen'u 58. §.", kaut gan tur tās ir atļautas, noraidot pie pilstiesas. Bet kas Rozenam vēsturiskā patiesība! Kā viņš rīkojas ar vēsturiskiem faktiem, rāda pievestais deklarācijas saturs.

Samsons fon Himmelstierns šim dokumentam tic un pilnīgi dibināti no viņa secina zemnieku beztiesīgo stāvokli XVIII.g.s. Toties mazināt šī dokumenta nozīmi nopūlas barons H. Bruiningks¹⁾). Vēl vispār neesot bijusi nekāda tendence uz reformām, tādēļ Rozenam nekas nav bijis jāaizstāv. Justickollēģijas pieprasījums neesot nekāds agrārreformu priekšvēstnesis. Turpretīm tanīs aprindās, no kuŗām pieprasījums izgājis, vēl valdījis tas pats noskaņojums, kuŗam jāpateicas par 1719.g. 28. februāŗa patenti (kā Br. tur

1) Bruiningk, H. Baron Apologet. Bemerkungen" Balt. Mon. 1880.
" " "Apologie d. Apol. Bemerk." Balt. Monat.
1880. " "

noliedz muižu līdzdalību - jau redzējam) - ("Noch war man in den Kreise, aus denen die Anfrage erging, erfüllt von derjenigen Gesinnung, welcher das Patent von 28. Februar 1719. seine Entstehung verdankte¹⁾."). Sim garam tad nu esot vajadzējis izpatikt¹⁾). Vidzemes faktiskie apstākļi un muižnieki patiesībā bijuši daudz labāki. (Pret dokumentu Bruiningka apgalvojums - vai tas nav pierādījums!?). Bet vēl labāki būtu, ja nu tāds nepatīkams dokuments eksistē, imēdi iznīcināt viņa nozīmi. Un to arī Bruiningks mēģina. Deklarācija esot nenozīmīgs kancelejas darbs, nenozīmīga savā laikā un tam, kas ziņot viņas izcelšanos, tā esot nenozīmīga arī tagad. ("Die Declaration" war eine bedeutungslose Kancleiarbeit, bedeutungslos in ihrer Zeit, und wer ihre Genesis kennt, dem wird sie auch heute bedeutungslos erscheinen²⁾). Toreiz t. i. XVIII. g. s. trīsdesmitos un četrdesmitos gados visas Vidzemes amatpersonas (Landesautoritäten) bijušas appludinātas ar dažādiem, pieprasījumiem, kas kļuvuši par istu kancelejas nelaimi. Nevienam neesot bijis zināms šo pieprasījumu cēlonis un nolūks. Tādēļ pieraduši atbildēt ar zināmu nevērību. Rozens pie tam ne tikai ka neesot pats šo dokumentu sacerējis, bet neesot tam piešķīris nekādu nozīmi.

1) Bruiningk, H. Bar. "Apol. Bemerkungen". Balt. Mon. 1880. 260. 1. p.

2) Ibidm.

Lai cik veikli Bruiningks arī nerīkotos, viņa apgalvojumi nevienu pārlicināt nevar. Muižniecība ne uz ko nav bijusi tik jūtīga, ka uz savu tiesību aizsargāšanu. Tāpēc vien jau nevar pielaiest, ka jautājums, kur iet runa par muižnieku tiesībām, tiktu ņemts pavirši - atbildēts "steigā un nevērīgi." Ka tas tā nav noticis rāda jau tas, ka pieprasījums ienācis 6. novembrī, bet atbilde nosūtīta tikai 30. nov. Tā tad Rozens izlietojis vairāk kā trīs nedēļas, līdz pat izšķirstīt arhīvu¹⁾, jo ne par velti viņš pašrocīgi atzīmējis ienākušo rakstu registri, ka viņš: ...
"nahm die Affäre in Bedenken."

Ja arī patiesi dokumentu nebūtu sacerējis Rozens pats, bet kāds nesen amatā stājies bruņniecības sekretārs, tad tas apstāklis nevar mazināt viņa nozīmi. Jo bruņniecības sekretārs pieder pie austākiem viņas ierēdņiem; līdzparaksta landtāgu recesus un var celt ierunas pret rezidējošā landrāta rīkojumiem. Par sekretāru var ievēlēt tikai Vidzemē immatrikulētu muižnieku. Bez tam Rozens taču dokumentu oficiāli parakstījis. Nekādi nevar noliegt, ka deklarācija tādā oficiālas muižniecības uzskatus. Dokuments iesniegts pilstiesai un, ķeizariskajam generālgubernatoram nosūtīšanai tālāk. Tas viss laupa deklarācijai katru pri-

1) Agthe, A. "Urspr. u. Lage d. Landarb. i. Livl."

vātu raksturu, kā to pareizi norāda A. Agte¹⁾). Arī E. Lēnings (Löning) brīnās, kā var tik pamatīgi izstrādātu dokumentu nobīdīt sānis, nosaukt par tukšu kancelejas darbu²⁾). Ka pat muižniecība un oficiālas iestādes ņēma šo dokumentu pilnīgi nopietni, rāda arī tas, ka vēl 1774. g. pilstiesā atsauca uz Rozena deklarāciju, atbildot senātam, ka muižnieki var rīkoties ar zemniekiem kā ar savu īpašumu „iure pleni dominii et proprietatis.”³⁾ Jo „šāds pārmērīgs, jau tā kā tā bargu un nežēlīgu tiesību pārspīlējums nevarēja palikt bez savām visbēdīgākām sekām” – konstatē H. Dīderichs⁴⁾).

Budberga u. Šradera
likumprojekts.

Īstais bruņniecības uzskatu izpaudējs pēc H. Bruiningka domām esot Budberga un Šradera likumprojekts. Vēl vairāk: tas esot arī barona Rozena patieso uzskatu pieminekļis, jo arī viņš piederējis pie komisijas, kurai bija jāpārbauda šis tiesību projekts. Citēdams dažus §§ no Budberga un Šradera projekta, Bruiningks grib pierādīt, ka

1) Agthe, Ad. Dr. „Ursprung und Lage d. Landarb. i. Livl.” 45. l. p.
2) Löning, E. „Ueber die Apol. Bemerk. des Herrn Baron Bruin.” Balt. Mon. 1880.
3) Eckardt „Die Balt. Prov. Russlands” 178. l. p.
4) Diederichs, H. „G. Merkel als Bekempfer d. Leibeig u. seine Vorg.” Balt. Mon. 1870. 41. l. p.

zemniekiem bijušas paredzētas tiesības uz kustamu mantu. Tāpat neesot nekāda pieturas punkta par verdzību - Vidzemē bijusi tikai dzimtbūšana, jo jaunā kodeka sestās grāmatas 16. nodaļas (Buch VI. Titulus XI.) 1. § zemnieki apzīmēti kā: "adscriptii seu glebae addicti it. propii¹⁾". Bruiningkam svarīgāks nosaukums nekā faktiskais stāvoklis. Atspēkot Lēningu, ka muižniecība centusies zemniekus padarīt par vergiem, Bruiningks grib ar V. grāmatas, 3. nodaļas 13. §. Muižniecība vēlējusies piešķirt zemniekiem pilnīgu sūdzēšanās brīvību. Daži bargi sodu panti pret zemniekiem (moku rats, nokarsētas knaibles u. t. t.) esot laikmeta garā. Brīvajiem tie bijuši tādi paši. Ja muižniecība nebūtu no krievu valdības "bremzēta", ja Budberga un Šrādera kodeks būtu apstiprināts, tad zemnieku stāvoklis jau sen būtu uzlabojies²⁾ (!).

Bet Budberga projekts neatrod piekrišanu krievu iestādēs, ceļo no vienas uz otru līdz pēdīgi "apgulst" (1764. g.) un zemniekiem izpaliek "neizmērojama labdarība" ("eine unermessliche Wohlthat³⁾"). Kodeks rādot, cik augsti esot stāvējusi Vidzemes muižniecība, to salīdzinot ar Krie-

1) Bruiningk, H. Baron "Apolog. Bemerk." Balt. Monatschr. 1880. 261. l. p.

2) Ibidem. 263. l. p.

3) Tobien, A. "Die Agrargesetzg. Livl. i. XIX. Jahrh." I. B. 103. l. p.

viju u. t. t. Nebūtu brīnums, ja tā runātu, kāds muižniecības žurnālists, kāds lajs vieglā brošūrīnā. Bet savādi ir lasīt kaut ko tādu nopietnā vēstures darbā, par kādu taču jāuzskatā abus Tobīna sējumus. Bet ko tad patiesībā Budberga projekts gribēja zemniekiem dot? Īstenība rāda pavisam citu ainu. Vispirms jau jaunā likumprojekta autori dod citu, jaunu, daudz bargāku un plašāku dzimtbūšanas dēfinīciju¹⁾ nekā agrākos projektos un likumos (1599. 1643. 1671.) Dzimtcilvēkus atzīmē ar Frōmiešu tiesību termiņiem. Aiz lielas tieksmes visur un visādi pasvītrot kunga neierobežotas tiesības par dzimtcilvēka personu un mantu, likumdevēji dažreiz paši nonāk pretrunās: zemnieks vietām pie skaitīts pie kustamas, vietām pie nekustamas mantas²⁾. Ceturtais grāmatas, 1. nod. 2. § (Buch IV, Titulus 1. §. 2.) skaidri teikts, ka zemnieks ir kunga īpašums ar visu savu ģimeni un mantu. Tādēļ Lēnigs dibināti nevar saprast, kā var iegalvot, ka Budberga un Šrādera projekts piešķīris zemniekiem īpašuma tiesības uz kustamu mantu.³⁾

Sodu likuma ziņā zemnieks skaitīts pie kustamas mantas (Buch V Tit. 20) - V. gr. 20. nod. 8. §. "Tāpat neviens

1) Vipers, R. prof. "No XV - XVIII. g. s." Latvieši. I. 157. l. p.

2) Vipers, R. prof. Ibidm.

Lōning, E. "Ueber die "Apol. Bem. d. Herrn Br." Balt. Mon. 1880.

3) Lōning, E. Ibidm.

nedrīkst patvarīgi ņemt kaut ko no kustamas mantas, pie
kuŗas pieder arī dzimtzemnieki ar viņu ģimenēm mantām
(Habseligkeiten), kaut arī viņam uz to būtu pamatotas tie-
sības" - (Ebensowenig soll Jemand etwas von beweglichen
Gut, worunter auch Erbbauern mit deren Familien und Hab-
seligkeiten gehören; obgleich er daran rechtlichen Ans-
pruch haben mögte, eigenhändig nehmen" u.s.w.) Vai pēc
visa tā vēl var apgalvot, ka zemnieks faktiski nav skaitīts
par vergu, lai gan nav lietots vārds "servus"? Noteikumi
par izbēgušu zemnieku ķeršanu un izdošanu ar apbrīnojamu
neatlaidību uzglabājušies tie paši, kas jau XV.g.s. "līgu-
mos" - Einigungen" (1464 - 1509.) - tā tad gandrīz 300
gadu laikā nav mainījušies. Paldies Dievam, ka šis projekts
nekad par likumu netika. Arī muižniecību viņš mums nerāda
citādā gaismā, kā Rozena deklarācija. Nekādi nevar noliegt,
ka muižniecība centās dzimtbūšanu pārvērst pilnīgā ver-
dzībā. Varbūt, ka šo tendenci vēl veicina nacionālā at-
šķirība starp zemnieku un muižnieku. Tā padara arī muiž-
nieku bardzību nežēlīgāku²⁾ un rada teoriju, ka latvju un
igauņu zemnieks jau no dabas radīts verdzībai, kuŗa XVIII.
g.s. arī faktiski sasniegta, jo: 1. Dzimtcilvēku var pārdot
atklāti uz tirgus, atdāvināt, iekāpāt u. t. t. 2.) Mājas sodi-

1) Vipers, R. prof. "No XV līdz XVIII. g.s." Latvieši. I.

2) Löning, E. "Die Befr. d. Bauernst. i. Deutschl. u. i. Livl." Balt.
Mon. 1880. III. 1. p.

šanas tiesības ne ar ko nav ierobežotas. 3.) Sūdzēšanās tiesības iznīcinātas (1765.g. muižn. atbilde gr. Braunam) 4.) Trūkst pat īpašuma tiesības uz kustamu mantu. 5.) Zemnieku nastas ne ar ko nav normētas. Tā tad visi verdzības atribūti. Tāds, kā redzējām, nebija stāvoklis ne Zviedru Pomerānijā, ne Meklenburgā.

Muižnieku tiesības XVIII.g.s. vēl arvienu pieaug; 1760.g. tie iegūst tiesības nodot zemnieku nosūtīšanai uz Sibīriju, 1762.g. "atrod", ka nav neviena likuma, kas aizliegtu kungam sodīt savu zemnieku ar nāvi¹⁾.

Zemnieks uz visiem spaidiem reagē ar bēgšanu un dumpjiem. Pirmajā Rīgas vācu avīzē "Rigaschen Anzeigen" (sāk izn. 1760.) rubrika par izbēgušiem dzimtcilvēkiem - vergiem nekad nav tukša²⁾.

2. P i r m i e m ē g i n ā j u m i u z l a -
b o t z e m n i e k u s t ā v o k l i .

Kārlis, Fridr.
bar. Sulcs.

Šādos apstākļos un pie šādiem valdošiem uzskatiem, ar kādiem iepazīnāties iepriekšējā nodaļā, vēl jo

1) Tobien, A. Die Agrargesetzg. Livl. i. XIX. Jg. I. B.
2) Eckhardt, J. Die Balt. Prov. Russl. 127. l. p.

vairāk izceļās vīrs, kas grib pats sevi labprātīgi ierobežot, kaut arī viņš rīkojas stipri vien aiz oikonomiskiem aprēķiniem. Tas ir Aizkraukles īpašnieks barons Šulcs. Viņš atrod, ka zemnieku stāvoklis pasliktinoties gadu no gada,¹⁾ un tādēļ nāk pie atziņas, ka agri vai vēlu iejauksies krievu valdība. Viņš ir ļoti tālredzīgs un baidās, ka līdz ar muižnieku patvaļu neiznīcina provinces autonomiju. Tādēļ ar savu priekšzīmi Šulcs grib ierosināt arī citus muižniekus uz nepieciešamām reformām. Bet taisni tos principus, kuŗos viņš sevi grib ierobežot, muižniecība uzskata par neaizskaŗamiem. Tie būtu: 1) neatdalīt zemi no zemes. 2) piešķirt viņam kustamu īpašumu. 3) normēt klaušas un nodevas un 4) piešķirt tiesību sūdzēties. Jau tāpēc vien Šulca kārtas brāļi jūt pret viņu nesamierināmu naidu. Tas pavairojas vēl pēc tam, kad no Štokholmas izsauktais mērnieks savus darbus beidzis, un K. Fr. Šulca "Aizkraukles un Rīmaņu muižas zemnieku tiesa" parādās drukā ("Aizkrauknes un Rihmana Muischas Semneeku Teesa, dohta no Karla Spridd Schoultz, tuhkstotā septita simpts seschdesmit zettortâ Gaddâ pehz Kristus Pēdzimšchanas").

Latviskie "tiesas" eksemplāri plaši izplatās starp zemniekiem kā Vidzemē tā Kurzemē. Muižnieki baidās,

1) Eckardt, J. "Die Balt. Pros. Russl." 146. l. p.

ka neizceļoties nekārtības, jo zemnieki Šulca "Teesu" pārprotot. 1 eksemplāru Aizkraukles barons iesniedz arī 1765. g. paredzamā landtāga atsauksmei.

Šulca "zemnieku tiesa" atšķiras no pārējiem avotiem: 1. Akts izdots ne visas muižn. vārdā, bet no vienas personas, 2) attiecas tikai uz divu muižu zemniekiem, 3) rāda kāda Vidzemes muižnieka pirmo nopietno mēģināj. uzlabot zemnieku stāvokli.

Likums sadalās trijās daļās I. Par lietām, kuŗas zemniekam pieder kā īpašums. II. Par zemnieka zemi un III. Par kļaušām un nodevām. Par zemnieka īpašumu atzīta kustama manta kā : nauda, labība, lopī, drēbes, trauki u. t. t. Zemniekam jāuztura savs īpašums kārtībā. Ja viņš iekrīt parādos - arī savam kungam - tad atbild ar savu mantu. Par pārestībām no dzimtkunga puses atļauts sūdzēties keizaraiskā zemes tiesā.

Kas attiecas uz zemi, tad īpašuma tiesības pieder kungam. Bet ja zemnieks kārtīgi izpilda savus pienākumus, tad viņu no sētas nevar padzīt. Pēc zemnieka nāves viņa sēta paliek tuvākajam mantiniekam. Ja turpretim zemnieks vai nu nespēj vai negrib savus pienākumus pildīt, tad kungs var ar viņu rīkoties pēc saviem ieskatiem. Trešo nodaļu par kļaušām Šulcs iesāk ar atgādinājumu, ka zemnieks arī turpmāk paliek dzimtcilvēku kārtā un tādēļ tā pienākums

arī turpmāk būt savam dzimtskungam visās lietās un vietās paklausīgam. Pat tad, ja viņam liekas, ka tam dara pāri, vispirms jāizpilda kunga pavēle, un tikai pēc tam tas var griezties pie tiesas. No savas puses dzimtskungs nevar nevienu dzimtcilvēku ne atdāvināt, ne pārdot. No saviem zemniekiem kungs var prasīt tikai to, kas uzskaitīts zviedru vaku grāmatās. Par pārējo, kaut tas arī būtu vismazākais nieks, jāatlīdzina. Tā kā ārkārtējās klausās jeb palīgdarbi vaku grāmatās nebija uzņemti, tad Šulcs mēģinātos atalgot, kaut arī trūcīgi - izsniedzot alus. Mazākais atalgošanas princips bija ieturēts. Beidzot Šulcs paturā sev pārmācīšanas tiesības ar pātagu jeb karbaču.

Nekā principiāli jauna, kas Vidzemē nebūtu bijis, Šulcs nedod.¹⁾ Viņa "tiesa" ir nepretenciozs mēģinājums atdarināt zviedru agrārlikumus. Un tomēr Šulca likumi izsauc veselu vētru sašutuma. Viņš starp saviem kārta brāļiem neatrod piekritējus.

Savas domas un rīcības motivus viņš ceļ priekšā 1765. g. landtāgam plašā paskaidrojumā. Pilnīga dzimtbūšana esot radusies barbariskos laikos, kad vienīgās tiesības bijusi rupja vara, laupīšana u. t. t. Tikai tad cilvēks varējis kļūt par lietu. Bet prāta gaismai arvien vai-

1) Agthe, A. Dr "Urspr. u. Lage d. Landarb. i. Livl."
54. l. p.

rāk izplatoties un izspiežot barbarismu, paceļoties bal-
sis par cilvēcības tiesībām..."Un tā visas civilizētās
valstīs verdzība pa daļai atcelta, pa daļai stipri mīk-
stināta¹⁾" (... "Un so ist denn die Slaverei in allen
civilisirten Staaten theils aufgehoben, theils sehr mi-
tigirt worden"). Sekas no tā esot acīmredzams šo valšņu
uzplaukums. Un tas esot skaidrs pierādījums viņa domu
pareizībai. Vidzemes apstākļi ne tikai derot civilizētai
pasaulei par pārmešanas objektu, bet kavējot arī zemes
oikonomisko uzplaukšanu. Zemnieka beztiesīgums, tas, ka
viņš nav drošs par sava darba augļiem, esot neaprakstāms
ļauņums. Zemniekam tādēļ dodama kaut kāda likumīga dro-
šība, kas garantē viņam kustamas mantas īpašuma tiesības.
Tāpat nepieciešams noteikt zemnieka klaūšas un nodevas.
Zemnieks, tāpat kā katrs cilvēks, esot spējīgs arī uz labu.
Piešķirot viņiem minētās tiesības, muižniecība tos pa-
celšot arī moraliski. Bet muižniecības labklājība taču
pilnīgi atkarājoties no zemniekiem. Pēdīgi dot zemniekiem
nepieciešamās tiesības un uzlabot viņu stāvokli spiežot
arī politiska nepieciešamība. Vidzemes muižniecība tiekot
Pēterpilī apmelota, - un tā Šulcs savā paskaidrojumā saka
tālāk (pēc Samsona fon Himmelst.): "... Es esmu bijis lieci-
nieks tām bīstamām spriedelēšanām, kurām devuši iemeslu

1) Samson von Himmelstern, R. J. I. "Historischer Versuch über
die Aufhā" Das Inland, 1838. 76. l. p.

šie apmelojumi, un es katru stundu baidījos, ka mūsu neaprobežotā vara par mūsu zemniekiem netiktu atcelta ar kādu "Ukazu" ("Ich bin ein Zeuge von denjenigen nachtheiligen Raisonnements gewesen, zu welchen diese Verleumdungen Anlass geben, und ich fürchtete stündlich, dass unsere uneingeschränkte Gewalt über unsere Bauern durch einen Ukas würde aufgehoben werden"¹⁾). Tas būtu jau varbūt noticis, ja generalgubernators to nebūtu novērsis ar norādījumu, ka brunniecība pati sevi ierobežošot.

Tā radusies pat doma, ka Šulcs rīkojies uz mājienu "no augšas". Kaut arī tas tā nebūtu no paša Šulca vārdiem, varam taisīt slēdzienu, ka pirmās brīvprātīgās tieksmes pie Vidzemes muižniekiem nav radušās brīvprātīgi, bet stipri vien aiz bailēm no radikālas valdības iejaušanās.²⁾

Šulca uzstāšanas iespaidu pilnīgi nav iespējams attēlot, jo muižniecībai vēlāk bijis kauns un asākās vietas iznīcinātas. Aktos esot labojumu un mīkstinājumu pēdas³⁾, kā to apgalvo labs landtagu recesu pazinējs J. Ekarts. Kā stāsta, Šulcu pēc viņa runas apstājusī saniknotu muižnieku banda ar draudiem izsviest pa logu "viņam par

1) Samson von Himmelstern R. J. L. "Historischer Versuch über d. Aufh." Das Inland 1838. 77. l. p.

2) Agthe, A. "Die Urspr. u. Lage d. Landarb. in Livl." 52. l. p.

3) Eckardt, J. "Die Bält. Pros. Russlands" 150. l. p.

„pelnītu sodu, citiem par biedināšu piemēru¹⁾”. Tad jau arī nav brīnums, ka Šulca ierosinājums noraida. Dzintbūšana nesakņojoties vis barbarismā, bet "šīs tautas (t. i. Latvju) dabiskajā genijā (garā)" ("in dem natürlichen Genie der Nation") un tapēc esot nepieciešama. Par tādu to padarot arī zemnieku iedzintais ļaunums (Bosheit) u. t. t. Tādēļ taisni cilvēcība prasot dzintbūšanu paturēt. Landtaga "Gutachten" - atzinums pilnīgi apgāž Tobīna "dzeju" (arī Bruinōngka), ka bruņniecība nemaz neesot bijusi pret Šulca "Zemnieku tiesas" saturu, bet pret to veidu, kā Šulcs rīkojas t. i. nesazinājies ar bruņniecību. Taisni minēto "likumu" saturs un gars ir tas, pret ko muižniecība šķīl zihēms. Šulcs varot ar savu īpašumu rīkoties pēc saviem ieskatiem, kamēr ^{neciešot} vispārības intereses. Bet šoreiz tās esot aizskārtas, ar "likumu" izplatīšanu un nemiēra radīšanu zemniekos. Tādēļ nolemj Šulca "tiesu" konfiscēt, sapirkt pārdošanā esošos eksemplārus un pēc iespējas atlasīt no zemniekiem. Savāktie eksemplāri esot sadedzināti. Runāt par Šulca likumiem bija riskanti. Tā vēl pēc 12 gadiem Hupels iedrošinās (Huppel) tikai neskaidri aizrādīt, ka Aizkraukles īpašnieks devis saviem zemniekiem dažas "koncesijas". Daži Kurzemes un Lietuvas muižnieki arī esot norakstījuši priekš sevis pa eksemplāru.

1) Eckardt, J. "Die Balt. Pros. Russlands" 150. l. p.

Pirmie krievu valdības
soļi zemnieku labā (1765.).

Šulca pareģojums piepildās ļoti ātri. Valdība patiesībā jau piegriezusi vērību Vidzemes apstākļiem tanī pašā gadā, kad viņš izdod savu zemnieku tiesu. 1764. g. Katrīna II uzturās Baltijā (arī Jelgavā) un jau svētkos Rīgā atgādina bruņniecības pārstāvjiem, ka stavoklis attiecībā uz zemniekiem nav normāls. Jau no tam vien var spriest, kādam tam vajadzēja būt, ja tā pati Katrīna, kas Krievijā dzimtbūšanu veicināja, atzina Vidzemes apstākļus tomēr par neciešamiem. Tādēļ ķeizariene uzdod ģenerālgubernātoram grāfam Braunam tuvākā landtāgā ierosināt attiecīgos priekšlikumus un panākt zemniekiem labvēlīgākus apstākļus - galvenām kārtām aizkavēt zemnieku kļaušu paaugstināšanu. Tā tad tā bijusi parasta parādība un pieņēmusi lielus apmērus, ja valdībai pret to jāsāk cīņa. Brauna priekšlikumi 1765. g. landtāgā iziet uz trim mērķiem: 1. piešķirt zemniekam kustamu īpašumu. 2) normēt kļaušas un nodevas un 3) aprobežot kunga sodīšanas tiesības. Brauna runa rāda, ka valdība nodomājusi nopietni iejaukties. Brauna tonis samērā ass, kas tik ļoti atšķiras no tā, kā parasti ģenerālgubernātori mēdza sarunāties un sarakstīties ar bruņniecību. Ģenerālgubernātors nosauc savu priekšlikumu kā tādu, kas attiecas uz šīs

provinces zemnieku nožēlojamo stāvokli un līdzekļiem, kā tam vislabāki palīdzēt¹⁾. Keizariene pati savā ceļojumā esot redzējusi zemnieku nelaimiun postu; sevišķi tiranisko nežēlību (Härte) un vieglprātīgo despotismu (ausschweifender Despotismus). Pie tam Brauns piemetina, ka lietojot pašas keizarienes vārdus²⁾. No šādas muižnieku patvaļas ciešot valsts augstākā vara (dominium supereminens). Protams visi muižnieki tādi neesot, bet tā kā ļaunums pārāk izplatīts, tad esot nepieciešami vispārēji soļi. Zemniekiem netiekot atzīts nekāds īpašums; arī tādās lietās nē, ko viņš ieguvis ar saviem sviedriem un asinīm. Pie tam zemnieka nastas pilnīgi nenoteiktas, kas novedot pie tā, ka katru dienu var uzlikt jaunus pienākumus, kas arī notiekot. Galu galā nastas esot tik lielas, ka viņas nespējot vairs izturēt ne zemnieku miesa ne manta. Galvenām kārtām to varot sacīt par ārkārtējām klaušām, no kurām sevišķu postu zemei nodarot degvīna dedzinātavas. Darbs tanīs ārkārtīgi nehigienisks. No nepietiekoša labības daudzuma jāizdedzina noteikts kvantums degvīna. Ja neiznāk - zemniekam jāliek sava labība klāt. Tā kā zemnieki neesot specialisti - degi, tad dažreiz darbs sabojājoties, arī tādā gadījumā zaudējums jācieš zemniekiem.

1) Samson - von Himmelstiern, R. J. "Historischer Versuch über die Aufh. d. Leibeig."

2) Ibdm 49. l. p.

Das Inland 1838. 49. l. p.

Pārkāpuma gadījumos sodi esot tik nežēlīgi, ka neatbilstot ne pārkāpuma lielumam, ne kristīga cilvēka jūtām. Mazākos pārkāpumus sodot ar 10 pāriem rīkšņū, ar kurām, kā tas likumīgi noteikts, nesitot vis trīsteiz ar pāri, bet tik ilgi, kamēr tikai stumbuři (Stumpf) paliekot pāri un āda un miesa krītot nost¹⁾. Nedēļām un pat mēnešiem turot zemniekus dzelžos un klučos ieslēgtus aukstās klētīspie ūdens un maizes. Tiesas cietumi mazākais esot silti. Pēc valdības domām ne tikai jānovērš visas šīs nebūšanaš, bet jāiet pat tālāk. Tā piem. Brauns domā, ka zemniekam, kas kārtīgi pilda savus pienākumus, mājas un zeme atņemami tikai tad, ja tie tieši nepieciešami muižai²⁾.

Bez tam generālgubernātors piemetina, ka nepietiek ar lēmumiem vien, bet jā rūpējas, lai tos patiesi arī izvestu dzīvē. Bet kādā veidā visu to izdarīt, to Brauns atstāj landtāga izspriešanā. Tālāk generālgubernātors grib novērst nelikumības arī zemnieku pārdošanā. To pavisam noliegt viņam nenāk ne prātā. Neesot tikai pielaižami, kā tas bieži notiekot, pie pārdošanas šķirt bērņus no vecākiem, atraut vīru no sievas. Tāpat izbeidzama pārdošana uz

1) Samson von Himmelstier, R. J. L. "Hist. Vers. über d. Aufh. d. Leibeig u. s. w." Das Inland 1838.
Tobien, A. "Die Agrargesetzg. Livl. im XIX. Jahrh." I. B. 104. 1. p.

2) Samson von Himmelstier, R. J. L. "Hist. Vers. über d. Aufh. d. Leibeig" u. s. w. Das Inland 1838. 53. 1. p.

tirgus vairāksolītājam un pār robežu. Turpretīm pašu muižnieku labā būtu gan jā rūpējas par skolām zemnieku bērniem.

Brauna, oficiāla valsts varas pārstāvja, iesniegums taču atkal nebūs ierindojams "nenozīmīgos" kancelejas ražojumos. Bet stāvoklis, kādu Brauns raksturo, atbilst pilnīgi Rozena deklarācijas ideālam - tā tad muižniecība minētajam dokumentam piegriezusi gan vērību - Arī Bruiningkam jāatzīstas, ka 1765. gads nevar par bruņniecību nevienu sajūsmināt. Lai cik mērenas arī nebija valdības prasības un Brauna priekšlikumi, tomēr muižniecība ļoti uztraukta, jūtas apvainota un aizkārta savās vissvētākās tiesībās¹⁾. Vairākums grib valdības priekšlikumus vienkārši noraidīt. Beidzot tomēr nolemj ģenerālgubernātoram iesniegt gaŗu paskaidrojumu. Pret atbildi pirmā uzmetumā uzstājās Frīdr. Šules; tā neapmierināšot ķeizarieni, jo: "mums par patikšanu, viņš saka, taču neļaus reiz atjaunotas cilvēku tiesības iznīcināt un tā sakot, no cilvēkiem atkal darīt lopus." Lai necerot, ka valsts varu būs iespējams pārrunāt. Gribdami visu atstāt pa vecam, muižnieki kaitējot paši sev, ja pie tādas stāvokļa neskaidrības un patvaļas "varai" paliekot tiesības zemniekus aizstāvēt, un to neviens viņai nevar liegt, tad viņas pārstāvis arī varot rīkoties patva-

1) J. Eckardt "Die Balt. Prov. Russl." 149. l. p.

līgi. Protams, Sulca balss paliek viena. Muižniecības domas, ka Vidzemes zemniekam nevar dot nekā, kas atgādinātu kaut vai tiesību ēnu. Jau tā viņš uzskatot kungu par sava īpašuma uzurpatoru un nīstot.

Savā atbildē Braunam bruņniecība noraida visus pārmetumus - Viņa tāpat neatzīstot to atsevišķo muižnieku rīcību, kuŗi būtu pārkāpuši cilvēcības un reliģijas noteikumus, bet negribot ņemt dalību ne pie viņas atvainošanās ne nozieguma. Bet zemnieki, iekāŗoti un pēc vairākkārtīgas sacelšanās apspriesti, kļuvuši par vergiem romiešu tiesību nozīmē. (... , unter dem Gehorsam gebracht worden, in welchem Sie nicht anders erhalten werden können, als dass man sie endlich unter die Leibeigenschaft gesetzt, und sie nach dem ganzen Umfange des Römischen Rechts... unsere Servi geworden"¹⁾). Jau 1502. g. mestrs W. f. Pletenberg publicējis noteikumus par aizbēgušu zemnieku izdošanu. Sigismunds Augusts savas privileģijas 22. un 23. §§. esot apstiprinājis vēl speciāli muižnieku tiesības uz zemniekiem un ar 26. §. nodevis viņiem arī cīvilo un kriminālo jurisdikciju. Zūdermanlandes hercogs un Stefans Batorijs gan esot nākuši ar dažiem priekšlikumiem, lai padarītu zemnieku verdzību panesamāku, bet kad muižnieki aprakstījuši

1) Samson von Himmelstern, R. J. L. "Vers. üb. d. Aufh. d. Leipzig." Das Inland 1838 - 57. l. p.

iespējamās sekas un tautas raksturu, minētie monarchi apmierinājušies. Arī zviedru laikos muižnieku tiesības esot pilnīgi respektētas (!). Šī zemnieku dzimtbūšana esot pamatota ne tikai viņu dabiskajā konstitūcijā, bet arī šīs hercogistes muižniecības privilēģijās un tiesībās¹⁾.
(„Diese Erbunterthänigkeit und Leibeigenschaft der Bauern ist also nicht allein in ihrer natürlichen Condition, sondern auch in den privilegiis und Rechten des Adels dieses Herzogthums gegründet.“). Arī krievu monarchi muižniecības tiesības vienmēr apstiprinājuši. – To darījusi arī Katrīna II. Tomēr neviens šīs tiesības nekad neesot izlietojis, lai pārkāptu humanitātes un reliģijas regulas un apvainotu valsts „dominium supereminens.“ Jau vienkārši aiz oikonomiska aprēķina katrs rūpēšoties par savu zemnieku labklājību. To garantējot pietiekoši arī jau pastāvošie likumi. Bez tam arī projektā esošā „Livländ. Ritter – und Landrecht“ (Buch 2. Tit. 7. §. 5.) paredzot, ka izšķērdīgi muižnieki nāk zem aizbildniecības. Bet zemnieki esot katrā kunga galvenā īpašuma daļa. („Das essentiellste Stück von dem Vermögen eines Herrn.“) un tādēļ tas, kas ar viņiem rīkojoties necilvēcīgi esot izšķērdīgs (!) un nākot zem aizgādniecības, kas attiecas uz Brauna pirmo priekšlikumu,

1) Samson von Himmelstiern Histor. Vers. üb. d. Aufh. d. Leibeig. " Das Inland 1838. 59. l. p.

tad, kaut gan zemnieks ar visu savu mantu pieder savam kungam, muižnieki vienmēr rīkojoties pēc principa, ka to mantu, kas zemniekam paliek pāri pēc visu pienākumu nokārtošanas, skaita par viņa personīgu īpašumu. Tāpat neviens prātīgs muižnieks nedzīšot labu saimnieku projam no mājas. Bet ārkārtējās kļaušas nemaz neesot iespējams normēt. Tās atkarājas no laika, lokāliem apstākļiem u. t. t. Bet kārtīgi dzimtskungi šo nenoteiktību ļaunprātīgi neizlietojot. Bez tam neražas un citas nelaines gadījumos muiža zemniekam palīdzot un tā visu kompensējot. Klātesošie muižnieki noraidot arī apvainojumus par sodīšanas tiesību pārkāpšanu un cietsirdību. Līdz šim bruņniecība esot ļoti sargājusies piešķirt zemniekiem tiesības sūdzēties par saviem kungiem. Šādas tiesības radīšot visnevēlamākās sekas un bez tam tās nesaskanot ar vispārējiem tiesību principiem un neesot arī bijušas vajadzīgas, jo zemniekus tā kā tātā esot iespējams aizsargāt arī citā ceļā." ¹⁾ (... "denen allgemeinen principius iuris nicht conform, und auch nicht nothwendig gewesen, indem die Bauern ohnedem auf alle Weise haben geschützt werden können."). Zemnieki pēc savas dabas nekad neesot ar kungu, arī ar vislabāko, mierā. Viņu nemierīgo raksturu rādot pastāvīgās publisko (publiken)

1) Samson von Himmelstern "Hist. Vers. üb. d. Aufh. d. Leib-
cig." 65, 1. p.

muižu zemnieku sūdzības par arendatoriem, kaut gan tur visi pienākumi uz to vissīkāko noteikti. Tādēļ būtu tīrais neprāts tādas tiesības dot arī privātmuižu zemniekiem. Pēdējie paši sevi, kavējot darbu, izdodot naudu u. t. t. " Pie tam ir taču neapstrīdams tiesību princips, ka vergam nekad nevar būt kaut kādas tiesības sūdzēties¹⁾ ". (" Zudem ist es auch ein unstreitiges principium iuris, dass ein servus niemals einiges Recht zu klagen haben kann ".) Arī nākošā teikumā muižniecība vēl pasvītrod, ka zemnieks ir vergs romiešu tiesību nozīmē un vienīgo likumīgo aizsardzību viņiem var parādīt " krons " - (" Das dominium supereminens der hohen Krone ist sonst der einzige rechtliche Schutz, den die servi haben können " ²⁾). Tiesības sūdzēties zemniekiem neesot pat Zviedrijā, kur viņi neesot " servi " .

Šī slavenā atbilde ir pilnīgi Rozena deklarācijas cienīga. Muižnieki negrib zemniekiem dot ne tiesību ēnas. Visam jābūt atkarīgam no viņu laba prāta: mantai, kļaušu un nodevu lielumam u. t. t. Agrāk un arī vēlāk muižnieki vairās no vārda " vergs " - " servus ", bet 1765. to lieto ar lielu aplombu un lepnumu. Grib izlāpīties ar vienkāršu īstenības noliegšanu un rupjiem meliem. Nevar taču iedomā-

1) Samson von Hummelstiern Histor. Vers. üb. die Aufh. d. Leibeigensch. " u. s. w. 66. l. p.

2) Ibidm 66. l. p.

ties, ka apvainojums par cietsirdīgo sodīšanu generālgubernatora, augsta ierēdņa, safantazēts; kā lai citādi, ja ne par rupjiem meliem, lai nosauc apgalvojumu par to, ka zviedru zemniekiem neesot tiesības sūdzēties, ka Stefans Batorijs apmierinājies ar muižniecības atbildi u. t. t. Vai tad varēja ņemt par pilnu šādu cilvēku lēmumu dot savstarpēju goda vārdu, ka turpmāk nedarīs zemniekiem pāri. Un Brauns to arī nedara. Muižniecības atbilde viņu itin nemaz neapmierina. Viņš ziņo, ka šie priekšlikumi iziet no pašas ķeizarienes. Pēdējā esot ne tikai mutes vārdiem izteikusies par zemnieku jautājumu "ar vislielāko pasvītrojumu" (mit grössten Nachdruck), bet arī pašrocīgi rakstījusi "ka jāizbeidz despotisms ar zemniekiem" (dass der Despotismus mit den Bauern abgeschafft werden sollte). Mums nav nekāda iemesla neticēt generālgubernatoram, vai pieņemt barona Bruiningka un Aleks. Tobīna domas, ka Brauns pārspīlējis, generalizējis atsevišķus gadījumus¹⁾. Braunam nebija nekāda iemesla to darīt un ka viņš atreferējis tikai ķeizarienes vārdus, attēlojis tikai patieso stāvokli, apliecina arī citi avoti²⁾.

Kad nelīdz arī generālgubernatora paziņojums, ka priekšlikumi iziet no pašas ķeizarienes, un bruņniecības lo-

1) Tobien, Alex. "Die Agrargesetzg. Livl. i. XIX. Jahrh." I. d. 104. l. p.

2) Mellin, L. A. Graf "Noch Einiges über d. Bauernangel. i. Livl." Riga 1824. 4.-5. l. p. G. Merkela darbi, Hupels u. c.

cekļi sāk landtāgu atstāt, viņš aizsūta turp savu adjutan-
tu un liek teikt, ka ķeizariene izlaidīs attiecīgos rīkoju-
mus pati no sevis. Tikai pēc šādiem draudiem muižniecība pad-
padodas. Bruiningks šādu muižniecības izturēšanos izskaidro
ar materiālām grūtībām un vispārēju tikumu „parupjināša-
nos”. Varas spiesta „die Edle Ritter - und Landschaft”
nolemj: 1. Viss, kas zemniekam paliek pāri pēc viņa pienā-
kumu izpildīšanas pret kungu un ko viņš nav atradis jau
priekšā, ieiedams mājā, ir viņa neapšaubāms īpašums, kā: lo-
pi, labība, nauda, drēbes u. t. t.

2. Šo mantu zemnieks var pēc savas brīvas gribas pārdot,
mainīt, iekļāt u. t. t. Tomēr kungs var šo rīcību zemnieka
paša labā ierobežot.

3. No šī īpašuma kungs nedrīkst nekā ņemt par velti, bet
tikai zemniekam samaksājot. Ja zemnieks grib ko pārdot,
vispirms viņam pārdodamā manta jāpiedāvā kungam, lai tas
varētu pārbaudīt, cik lielā mērā zemnieks var bez tās iz-
tikt. Dzimtskungam ir tiesības precī paturēt par tādu pa-
šu ceļu, kādu zemnieks dabūtu no cita.

4. Zemnieku nedrīkst izmantot nekādam citam nolūkam, kā
kārtējam un ārkārtējam klaušu darbam. Katram īpašniekam
jāiesniedz bruņniecības kancelejai zemnieku klaušu un node-
vu saraksts. Ja kādam nepieciešami vēl citi darbi no zem-
niekiem, tad par tiem jāatlīdzina pēc noteiktas takses
(kājn. diena 3 graši, zirdzin. 5. gr.).

5. Zemnieku pienākums aizgādāt muižas produktus, kādā veidā gēie arī nebūtu, uz pārdošanas vietu. Citām šķūtīm zemnieki nav ņemami. Ja tādas nepieciešamas, tie vai nu atļaižami no darba vai atalgojami.
6. Nodevas un kļaušas uz priekšu nedrīkst paaugstināt. Tomēr kungam tiesība zemnieku nastu veidus samainīt, ar zemnieku par to viehojoties.
7. Vieglāki pārkāpumi sodādi ar pātagu; smagāki ar rīkstēm, ne vairāk kā desmit pājiem. Pie tam jāievēro, ka ar vienu pāri nedrīkst sist vairāk kā trīs reizes.
8. Ieslodzīšana ilgāki par 24 stundām atļauta tikai tad, ja kādā noziegumā piedalījušies vairāk dalībnieku. Ieslodzītie turāmi siltās, apkurināmās telpās.
9. Ja kāds muižnieks kādu no šiem lēmumiem pārkāpis, tad zemnieks var sūdzēties kārtības tiesnesim. Advokāti un rakstiskas sūdzības nav pielaižami. Pie ļoti svarīgām lietām kārtības tiesnesis pats neizlemj, bet ziņo rezidējošam landrātam.
10. Par noteikumu pārkāpšanu pirmo reizi vainīgais maksā 30 dālderus (Reichsthaler Alb.), otru 60, bet trešo reizi 120 dālderus. Pusē no soda naudas iemaksājama bruņniecības kasē, puse kārtībastiesai. Ja pārkāpums atkārtojas ceturto reizi, tad vainīgais nododams actori officioso.
11. Zemnieka sūdzību var pieņemt tikai tad, ja viņš iepriekš izpildījis sava kunga pavēli. Vairāku zemnieku sū-

dzības uzreiz no vīna apgabala nav pieņemamas un viņu iesniedzēji sodāmi.

12. Zemnieks, kurš iesniedzis nepamatotu sūdzību, sodāms pie baznīcas; pirmo reizi ar 10, otrreiz ar 20 pāriem rīkšu, bet trešo reizi ar līgādu spaidu darbos.

13. Šie noteikumi ziņojami muižu īpašniekiem un zemniekiem.

14. Muižniecība patura sev tiesības šos noteikumus nākotnē grozīt, paplašināt u. t. t.

Šie 14 punkti ir garu konferenču un apspriežu rezultāts ar generālgubernātoru Braunu. Nevar teikt, ka būtu panākts kas liels. Vāji iezīmējas princips atgriezties pie zviedru zemniecības aizsardzības mēģinājumiem. Noteikumi sastādīti ļoti vispārīgi un pie tam tā, ka to, ko viens paragrafs dod, otrs pasteidzas iznīcināt; dažreiz tas notiek pat vienā pašā paragrafā, ka beigas iznīcina to, ko sākums sola (§. 2.). No tieksmes atņemt zemniekam arī viņa mantu muižnieki nemaz negrib atteikties. Kaut gan savas sētas ierīkojuši zemnieki paši, bet tā saucamais "dzelzs inventārs" par viņu īpašumu neskaitās. Otrkārt: pie zemnieka nokārtojamiem pienākumiem skaitās arī viņa parādi; kaut gan īsti nemaz nav saprotams, lūkojoties no muižnieku pašu tiesību viedokļa, kā vergam var būt kādi parādi attiecībā pret savu kungu. Par parādu rašanos arī nav skaidrības. Liekas visvairāk viņu radies neražas vai

citāda saimnieciska posta gadās. Un šāda "palīdzēšana" ne-
maz nevar kompensēt milzīgās ārkārtējās kļaušas, kā to saka
muižnieki. Agte zin, ka par šādiem parādiem ņēnti 33% --
- 50% ¹⁾. Arī Hupels stāsta, ka zemnieki bijuši mūžīgi parād-
nieki. Kas vairs nemaz nespēja savus parādus kārtot, kļuva
par vaļiniekiem. Bet nākošam saimniekam bija jāuzņemas
iepriekšējā parādi. Tā visas īpašuma tiesības uz kustamā
 mantu palika tukša illūzija. Tāda pat ir arī rīcības "brī-
vība" ar šo mantu. Var pirkt, pārdot, mainīt, bet - ja kungs
to atļauj(!) - §§ 2. un 3. uzsegdami dažas tukšas frāzes,
atstāj pilnīgu brīvību līdzšinējai patvaļai. Nekas labāks
nav arī ar kļaušu normēšanu. Visu pastāvošo bruņniecības at-
zīst par likumīgu; nedrīkst prasīt nekā jauna. Tas ir tik-
pat kā solījums cilvēkam, kurš jau izgērbts pilnīgi līdz
ādai, ka vairāk viņam nekā neņovilks. Un tomēr "die Edle
Ritter - und Landschaft" negrib aizcirst durvis zemnieku
nastu tālākai paaugstināšanai: ārkārtējās kļaušas atzīst
par nenormējamām. Tā tad durvis un pie tam pavisam likumī-
gas vislielākai patvaļai atstāj vaļā. Bez tam izredze, ka
turpmāk kārtējās zemnieku nastas nevarēs paaugstināt, pa-
mudināja vienu otru savas prasības pacelt tūlīt. Tā kā da-
žiem zemniekiem 1765. gads nesa vēl jaunas nastas. Bez nozī-

1) Agthe, A. Dr. "Ursprung und Lage d. Landarb. i. Livl." 49. l. p.

mes arī noteikums, ka par darbu, kas līdzšinējās klaušās nav paredzēts, zemniekam jāmaksā. Neviens zemnieks nebūtu iedrošinājies prasīt no kunga atlīdzību. Par pilnīgi ne-
nozīmīgu uzskatāma arī atļauja sūdzēties. Tas saistīts ar tādu risku, ka pie sūdzēšanās zemnieks iedrošinātos ķerties tikai jau vislielākā izmisumā¹⁾. Ka zemnieka sūdzību gandrīz vienmēr atradīs par nepamatotu jau paskaidro tas apstākļi vien, ka zemniekam aizliegts (9.punkts) ņemt advokātu, kā mēr muižnieks to var darīt. Nevienu nevar pārliecināt Bruiningka apgalvojums, ka tas darīts paša zemnieka labā, lai viņš savu taisnību dabūtu atrāki un lētāki²⁾, jo pie zemes- un pilstiesas zemnieka rīcībā esot bijis ierēdnis - fiskals, vai virsfiskals, kas palīdzējis viņa interese aizstāvēt. Bet Bruiningks aizmirsis pateikt, ka paši šie ierēdņi no muižniecības atkarīgi, sākot no kancle-
jista un beidzot ar pašiem landrātiem. Arī mājas pārmācīšanas tiesībās pieņemtie ierobežojumi ir pavisam illuzoriski un faktiski visspaliek par vecam.

Arī savu vergu tirgu ierobežot muižniecībai nav nekāda prieka. Par bērnu šķiršanu no vecākiem neesot ko uztraukties, jo tā jau tā kā tā pašā dzīvē nākot priekšā ik dienas. Vienīgie ierobežojumi, uz kuriem muižnieki ieiet

1) Löning, E. "Die Befr. d. Bauernst. i. Deutschl. u. i. Livl." Balt. Mon. 1880.

2) Bruiningk, H. Baron "Apolog. Bemerk." Balt. Mon. 1880. 264. 1. p.

ir sekojošie: nedrīkst šķirt vīru no sievas un pārdot zemniekus uz tirgus. Pirmā noteikuma pārkāpējiem piedraudēts naudas sods 400 dālderu, bet otra 200 dālderu apmērā. Drusku lielākupiekāpību muižniecība parāda, mazākais uz papīra, skolu jautājumā. Solās tās pēc iespējas ierīkot un uzturēt. Varbūt solījumi bira tik viegli tāpēc, ka paredzēja, ka viņus varēs arī nepildīt. Nolēma, ka skolotājam jābūt no zemniekiem, vietējās valodas pratējam. Bet labu skolotāju bija liels trūkums, jau tas vien varēja kavēt lēmuma realizēšanu, ja arī būtu bijusi vislabākā griba.

Tā paša 1765. gada 12. aprīlī ģenerālgubernātors landtāga lēmumus izziņo ar patenti latvju un igauņu valodā, pavēlēdams to nolasīt arī no kancelēm. Bez tam ģenerālgubernātors pavēl muižniekiem 4 mēnešu laikā ziņot bruņniecības kancelejai, kādas kļaušas viņi ņem, lai tās vēlāk nevarētu paaugstināt. Mācītājiem uzlikts par pienākumu ziņot attiecīgām iestādēm, ja kādā muižā pārkāptas mājas pārmācīšanas tiesības.

Samsons domā, ka lielākais trūkums bijis tas, ka neviens nav pārbaudījis, vai muižnieku regulatīvos uzdotās nastas arī zemniekam pa spēkam. Tā ir jau veselīga doma, jo muižniecībai likās, ka zemniekam jāiespēj viss, ka viņa spēkam nekad nav beigas. Samsons vēl gan stipri jāpapildina ar to, ka vispār kontroles trūkums par lēmumu izvešanu dzīvē bija milzīgs trūkums. Vai kāds pārbaudīja, vai regula-

tivos uzdotās nastas patiesi eksistējušas pirms 1765.gada, vai tikai nupat ievestas, agrākās paaugstinot? Nebija arī nekādas juridiskas garantijas, ka pieņemtos lēmumus pildīs, jo viņi bija tik izplūduši un staipāmi, ka tos viegli varēja apiet. Viņu izpildīšana atstāta katra muižnieka labpatikai. Un beigu beigās nedrīkstam arī aizmirst psihologisko momentu, ka landtāga vēlēšanās arī nebija kaut ko labot, grozīt. Vajadzēja tikai tikt vaļā no valdības un to gribēja panākt ar koncesiju minimumu.¹⁾ Tādēļ arī muižnieki "it nemaz neesot centušies viņu, t. i. 1765. g. lēmumu pildīt" ("waren nicht im mindesten beflissen ihr nachzukommen²⁾"), atzīstas Al. Tobīns²⁾. Un tā bailīgie un mērenie Katrīnes II reformu mēģinājumi patiesībā nedod ītin nekā. Viņu nozīme vienīgi tā, ka tie bija pirmie mēģinājumi kaut ko darīt zemnieku labā.

Pēc 1765.

Brunniecības kancelejā iesniegtie regulatīvi palika guļot bez kādas nozīmes. Daudz muižnieku pat neturēja par vajadzīgu viņus iesniegt, un tā visa tā liēta aizmirsās.

1) J. Eckardt "Die Balt. Prov. Russlands" 153. l. p.

2) Tobien, Alex. "Die Agrargesetzg. Livl. im XIX. Jahrh." I. B. 106. l. p.

Neko nelīdzēja arī ģenerālgubernatora atgādinājumi. Taisni pēc 1765. zemnieku apstākļi pieņēma visai bargu formu ("Eine böse Gestalt"¹⁾). Arī notikumi Krievijā muižniecību itkā morāliski atbalsta. 1766. gadā Maskavā saaicināti delegāti no visas valsts vispārēja likumkodeka izstrādāšanai (564 del.). Šī sapulce izsakās pret muižniecības varas ierobežošanu. Aizmirstas arī viņasniecīgie pozitīvie sasniegumi. Bet muižniecība ļoti vērīgi sekoja tam, kas notiek pie krievu galma un tā sauktās "apmindās". Ne par velti turēja Pēterpilī rezidentu, kam, nežēlojot nekādus līdzekļus, bija uzmanīgi jāpētī, vai Baltijas muižniecības privilēģijām nedraud kaut kādas briesmas un jāprot pie laika tās novērst. Par labvēlīgiem vējiem Pēterpilī liecina arī 1767. gada "ukazs", ar kuŗu aizliegta sūdzību iesniegšana uz "visaugstāko vardu". Kā sūdzības iesniedzējam tā viņasrakstītājam draud aizsūtīšana uz Sibīriju (Ļerčinsku). Un tomēr daži gadījumi atgādina, ka muižniecībai jābūt gatavai aizstāvēties. Tā vēstulē ģenerālprokuroram Vjazemskim ķeizariene raksta, ka Vidzemes likumi esot pilni necilvēcības un barbarisma²⁾. 1771. gadā valdība pati no sevis izdod aizliegumu pārdot zemniekus vairāksolīšanā uz tirgus

1) Tobien, Alex. "Die Agrargesetzg. Livl. im XIX. Jahrh." I. B. 106. l. p.

2) Tobien, Alex. "Die Agrargesetzg. Livl. i. XIX. Jahrh." B. I. 109. l. p.

(unter Hammerschlag). Tā tad atgādina 1765. g. lēmumu. Bet cik maz valdība sekoja savu „ukazu” izpildīšanai rādās, ka tādi gadījumi nāca priekšā vēl ilgi pēc 1771. g. Tā piem. Lēnings apgalvō, ka vēl 1789. g. tāds gadījums notiecis Valkā. Vispār dzimtcilvēku pārdošana bijusi visai parasta lieta¹⁾. Tāpat arī viņu bēgšana. Jo muižnieki sākuši vest izšķērdīgu dzīvi un līdzekļu iegūšanai jāizsūc zeme un zemnieki. Latviešu un igauņu stāvokli viņi uzskata par pilnīgi normalu. Šāds uzskats vēl iegūst pastiprinājumu ar 1783. g. Krievijas notikumiem (Mazkrievijā ievēd dzimtbūšanu). Un ja vēl paceļas kādas balsis pret dzimtbūšanu, tad tās ir ļoti uzmanīgas. J. Ekardts domā, ka šāda muižniecības pozīcija esot veicinājusi senās autonomijas sabrukšanu. Vidzemes agrāro apstākļu bēdīgais stāvoklis (Elend) esot bijusi tā sprauga, pa kuŗu vecās hercogistes ēkā iekļuvis „brands”.²⁾ Pret tiem saviem kārtas brāļiem, kas domā rīkoties citādi, muižnieki izturas ļoti naidīgi, kā to jau redzējam attiecībā uz Fr. Šulcu. Tāpat muižnieku nīsts ir grāfs Mellīns. Viņš ierīko pirms vispārējās reformas (1804.) saviem Bīriņu un Eikažu zemniekiem tiesu, kasi, magazinu, izdala grāmatas. Viņa dēls landrāts

1) Tobien, Al. „Die Agrargesetzg. Livl. i. XIX. Jahrh.” B. I. 109. l. p.
2) Eckardt, J. „Die balt. Prov. Russlands” 153. l. p.

Mellīns tam pieraksta vārdus: Ja vienmēr tā paliktu, tad vajadzētu šaubīties par Dieva taisnīgumu¹⁾."

Un tomēr vēl 1774.gadā muižniecības oficiālās iestādes stāv uz Rozena deklarācijas viedokļa. Senats atkal iesūtījis pieprasījumu par muižnieku un zemnieku juridiskām attiecībām. Šo pieprasījumu pazēst Samsons fon Himmelstierns, Agte, Lēnings u.c., tikai Bruiningks tāda nezina²⁾.

1777.g. Brauns no jauna griežas pie landtāga. Zemnieku nemieri atkārtojoties no gada gadā, kļuvuši tālu pazīstami un tapuši zināmi arī ķeizarienei. Šādu nenormālu apstākļu cēlonis esot tas, ka muižu īpašnieku kungi neturoties pie 1765.g. lēmumiem. Zemnieku klaūšas, neskatoties uz aizliegumu, esot pavairotas trīskārtīgi, četrkārtīgi un vēl vairāk³⁾.

Muižnieki baidās, ka no viņiem neprasa patiesi reālu piekāpšanos. Tādēļ tie steidz ziņot, ka pastāvošie resp. 1765.gada dzimtbūšanas ierobežojumi esot pietiekoši. Par zemnieku nastu normām uzskatāmi 1765.g. regulatīvi.

1) Mellin, L.A. Graf. "Noch Einiges üb. d. Bauernangel. i. Livl." 92. l. p.

2) Bruiningk, H. Baron "Apolog. Bemerkungen" Balt. Monatschr. 1880. 110. l. p.

3) Samson von Himmelstiern "Hist. Vers. üb. d. Aufh. d. Leibeig." Das Inland. 1838. 92. l. p.

Bet kur tādi nav iesniegti, tur ņemamas par bazi Kroņa vaku grāmatas. Ja dzimtkungi prasījuši vairāk, tad virsnormas atbilst zināma pēc kroņa takses. Regulatīviem jāstājas spēkā 1784.g. Bet arī 1777.g. lēmums paliek tukši vārdi. Tā izvešana nozīmētu lielu kļaušu reducēšanu. Bet tad centrālajai valsts varai vajadzētu uzstāties pavisam citādi. Patiesībā iesūta jaunus regulatīvus ar stipri paaugstinātām prasībām salīdzinot ar 1765.g. To mums apliecina tik muižnieciski noskaņots autors kā Budenbroks¹⁾.

Lielas pārgrozības Vidzemei nes 1783.gads. Vispirms jau administratīvā ziņā. Senās provincialpārvaldes vietā stājas gubernu iekārta, vai kā vācu vēsturnieki to mīl saukt "Statthalterschaft". Mellīns atrod, ka tā zemniekiem bijusi daudz pieņemamāka. Viņas ieviešanu valdībai atvieglājušas nesaskaņas starp immatrikulēto un neimmatrikulēto muižniecību (Ritterschaft und Landschaft).

Tanī pašā gadā ievēd vispārīgu galvas naudu 70 kap. no personas (Vir.kārtas). Lai gan uzdots galvas naudu atskaitīt no agrākiem nodokļiem²⁾, bet faktiski muižnieki izlietoja gadījumu, lai zemnieku nastas atkal palieli-

1) Storch, H. "Russl. u. Alexander dem Ersten" IV. B. 149. l. p.

2) Tobien, Al. "Die Agrargesetzg. Livl. i. XIX. Jahrh." I. B. 811. p.

nātu¹⁾). Jo valstij maksāja muižnieki un piedzina attiecīgo ekvivalentu no zemniekiem.

Bet īstas gaviles sagādāja muižniecībai cits 1783. gada likums, tā kā aizmirsās pat ne visai patīkamā jaunās administratīvās iekārtas ieviešana. Un tas bija muižu allodificēšana 3. maijā. Ar to esot galīgi iznīcināts redukcijas rēgs un smagā likumīgā nedrošība pēc zviedru "likumu pārkāpšanas" (Rechtsbruch) un "varmācības akta" (Gewaltakt)²⁾. Ka muižnieku sasniegums bija milzīgs - skaidrs pats par sevi. Bet no zemniecības viedokļa to var uzskatīt par zaudējumu. Bet tāda jau gadusimteniem bija zemnieku vēsture - zaudējums pēc zaudējuma. Tikai viņas tiesību uzurpāciju no bruņniecības resp. muižniecības puses vēsturnieki nesauc par "Rechtsbruch" un "Gewaltakt".

Nākošais muižniecības ieguvums ir tas, ka ar kādu senāta lēmumu 1789. g. attiecina arī uz Vidzemi ķeizarienes Elizabetes 1754. g. "ukazu", ka iegūt muižas ar zemniekiem var tikai muižnieku kārtas piederīgie. Bagātie pilsoņi gan visādi to mēģināja apiet, gan arī centās panākt tā atcelšanu atsaucoties uz 1710. g. Rīgas kapitulācijas aktu.

1) Storch, H. "Russl. u. Alexander d. Ersten" IV. B. 150. l. p.

2) Tobien, Alex. "Die Agrargesetzg. Livl. i. XIX Jahrh." I. B. 4. l. p.

Tā tad muižniecība vēl pēc 1765.g. var atzīmēt labus tiesiskus ieguvumus. Turpretim zemnieks vairs nespēj savas nastas nest, tādēļ laiku pa laikam parausta savas ķēdes. Sevišķi jūtamas raizes Vidzemes iestādēm zemnieki sagādā 1784.g. t.s. "galvas naudas" nemieros. Tos apspiež ar militaru varu un asins izliešanu. Bet muižnieki šī paša 1784.g. 12.aprīlī iegūst tiesības piespiest tos zemniekus pie darba, par kuriem viņi izlikuši galvas naudu. Pat Tobīnam jāatzīst, ka muižnieki šīs tiesības izmantojuši ļoti patīgi¹⁾. Pašu galvas naudu arvienu paaugstina tā kā 1797.gadā tā jau sasniegusi 1 r. 26 kap.

Pāvils I ar 1796.g.28.novembra "ukazu" ievēd jaunu smagu nastu - rekrūšu došanu. Muižnieki, aiz priekiem par senās pārvaldes atjaunošanu nemaz neprotē. Un patiesībā viņiem šī nasta stipri vienaldzīga.

Zemnieku labā var atzīmēt vienīgi 1791.g. lēmumu, kas aizliedz kavēt precēšanos. Bet to pašu nedara zemniekiem zināmu. Tādēļ jāpiekrīt Lēningam, ka Jannau's, Hupels un citi rakstnieki, tēlojot 18.g. simteņa beigu zemnieku stāvokli nekā neesot pārspīlējuši. Pat G. Merķelim tas neesot bijis jādara²⁾. Jo pret viņu muižniecī-

1) Tobien, Al. "Die Agrargesetzg. Livl.: XIX Jahrh." I.B. 81.1.p.

2) Löning, B. "Die Befr. d. Bauernst. i. Deutschl. u. i. Livl." Balt. Mon. 1880. 113.1.p.

bas kaislīgais apologets mācītājs Tibe¹⁾, ir pilnīgi bezspēcīgs. Lēnings interesējies par to, vai zemniekam tiesā bija iespējams panākt savu taisnību. Tādā nolūkā viņš pētījis Tērbatas zemes tiesas aktus no 1797-1801. gadam. Viņa slēdziens : ka apstākļi bijuši bēdīgāki nekā to iedomājas²⁾. Tā vairāk nekā 10-12 gadījumos, kaut gan fakti pilnīgi pierādīti, sodīšana neseko.

1.) Tiebe, H. Fr. Lief - und Esthlands Ehrenrettung gegen herrn Merkel und Petri." Halle, 1804.

2) Löning, E. Die Befr. d. Bauernst. i. Deutschl. u. i. Livl." Balt. Mon. 1830. 113.1.p. un 114.1.p.

A v o t i u n l i t e r ā t ū r a .

1. Heinrich Storch "Russland unter Alexander dem Ersten.
Eine historische Zeitschrift. St. Petersburg und Leipzig. Bbd. I - V. 1804. Bbd. VI - VII. 1805, Bbd. VIII 1806.; Bd. IX. - 1808.
2. Storch, Heinrich "Materialien zur Kenntniss des Russischen Reichs" Bd. I Riga 1796. Bd. II. Leipzig, 1798.
3. Agthe, Adolf Dr. "Utsprung und Lage der Landarbeiter in Livland." Ergänzungsheft XXIX der Zeitschrift für die Gesamte Staatswissenschaft. Tübingen, 1909.
4. Bruiningk, H. Baron "Apologetische Bemerkungen." Baltische Monatschrift. Herausgegeben von August Deubner. XXVII Band. Riga, Moskau, Odessa, 1880.
5. Bruiningk, H. Baron "Apologie der Apologetischen Bemerkungen." Baltische Monatschrift. 1880.
6. Brückner, A. "Die Hauptmomente der Geschichte des Bauerstandes" Baltische Monatschrift Riga, 1864.
7. Bunge, Friedr. Georg, von "Allgemeines Liv - Esth - und Curländisches öffentliches Recht. Dorpat, 1837.
8. Bunge, Fried. Georg, von "Einleitung in die Livesth - und curländische Rechtsgeschichte und Geschichte der Rechtsquellen. Reval, 1849.

9. Diederichs, H. "Garlieb Merkel als Bekämpfer der Leibeigenschaft und seine Vorgänger". Baltische Monatschrift Riga, 1870.
10. Eckardt, Julius "Die Baltischen Provinzen Russlands" Politische und culturgeschichtliche Aufsätze. Leipzig, 1868.
11. Eckardt, Julius "Zur livländischen Landtagsgeschichte" Baltische Monatschrift. 1879. - 1881.
12. Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Dritte gänzlich umgearbeitete Auflage. II. Band. Jena, 1909.
13. Kasso, L. A. "Obzor Ostzeiskago graždanskago prāva." Jurjev, 1896.
14. Loening, E. "Die Befreiung des Bauernstandes in Deutschland und in Livland." Baltische Monatschrift. 1880.
15. Loening, E. "Ueber die Apologetischen Bemerkungen des Herrn Baron Bruinningk." Baltische Monatschrift. 1880.
16. Merkel, G. "Die Letten vorzüglich in Livland am Ende des philosophischen Jahrhunderts." Zweite Auflage. Leipzig, 1800.
17. Merkel, G. "Die Vorzeit Lieflands." Ein Denkmahl des Pfaffen - und Rittergeistes. Berlin, 1798.
18. Mellin, Ludv. Aug. Graf "Noch Einiges über die Bauernangelegenheit in Liefland." Riga, 1824.

19. Poska, G. Charakteristika literaturnich mņēņij ob osvoboždjēņiji krestjan v Ļiflāņdiji" Žurnal Miņisterstva Narodnago Prosveščēņija. Oktjabr, 1904.
20. Richter, A. "Istorija krestjanskago soslovija v prisojedjiņonnich k Rossiji pribaltiskich gubernijach Rīga, 1860.
21. Samārin, J. Okraini Rossiji." Sērija pervaja. Rušsko - - baltiskoje pomorije. Vipusk I i II Berlin, 1869.
22. Samson von Himmelstiern, R. J. L. "Historischer Versuch über die Aufhebung der Leibeigenschaft in den Ostseeprovinzen, in besonderer Beziehung auf das Herzogthum Livland." Das Inland, 1838.
23. Tobien, Alexander., "Die Agrargesetzgebung Livlands im 19. Jahrhundert. I. Band Die Bauerverordnungen von 1804. und 1819. Berlin, 1899.
24. Tobien, Alexander. "Zur Geschichte der Bauernemanzipation in Livland." Baltische Monatschrift. 1880.
25. Vipers, R. prof. "No XV. līdz XVIII. g. simtenim" (Dzimtnāšanas laikmets). Latvieši. I. Rakstu krājums. prof. Fr. Baloža un prof. P. Smita redakcija. Rīga, 1930.
26. Wörterbuch der Volkswirtschaft in zwei Bände, herausgegeben von Prof. Dr. Ludvig Elster. Erster Band. Jena, 1898.

27. Z., A. "Očerki istoriji krestjanskago soslovija v Ljiflandiji." Otečestvennija zapiski. 1858. Fevralj.
28. Tiebe, Hermann Friederich. Lief - und Esthlands Ehrenrettung gegen Herrn Merkel und Petri." Halle 1804.